

ביקורת || הספשליסטים: פגישה לא משפחתית

אמנים ישראלים הדריכו במחנה קיץ יהודי רפורמי בארה"ב. העבודות שיצרו בעקבות זאת מציעות זווית מעניינת במפגש עם יהדות לא אורתודוקסית

סמדר שפי

06.01.2012

12:18

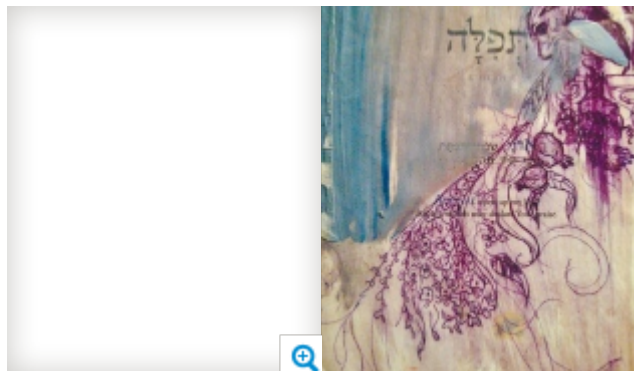

בעשור האחרון פורחים בתי המדרש החילוניים, הפועלים בזיקה לזרמים יהודיים לא אורתודוקסיים. באחדים מהם הופעלו תוכניות לאמנים וחלקן הובילו לתערוכות בהשראת הלימודים. אם היה בכך כדי ליצור תחושה שמשוה ממורשת התרבות היהודית הופנם בזרם המרכזי של האמנות, הרי התערוכה "הספשליסטים" המוצגת בגלריה חנינא בתל אביב מציעה זווית מעניינת, בעיקר של דחייה, במפגש עם יהדות לא אורתודוקסית.

בתערוכה נוצרת מעין שרשרת תנועה מחשבתית והיא יותר מסך העבודות המוצגות בה; זאת, בשל הזרקור שהיא מפנה לחוויה תרבותית שחווה קבוצת האמנים במגעה עם התרבות הקרובה-רחוקה הזו. האמנים המשתתפים בתערוכה יצרו את העבודות המוצגות בה לאחר ששהו בקיץ האחרון במחנה יהודי-רפורמי במרכז ארצות הברית כמדריכים לאמנות; במחנה הם כונו "מומחים" ומכאן גם שם התערוכה.

שם זה מזכיר מיד את הסרט "הספציאליסט" שיצר אייל סיוון ב-1999, אשר ניסה להציג דיוקן של אדולף אייכמן כפקיד שלא היה מודע לחלוטין להיקף מעשיו (זאת שנים לפני שנחשף מכתבו של אייכמן לקאנצלר גרמניה הפדרלית, קונרד אדנאואר, שבו התגאה בחלקו בפרויקט הנאצי והתרפק על מעמדו).

ואולם, אוצרי התערוכה, יעל אזולאי ויונתן הירשפלד, אומרים כי לא שמעו כלל על הסרט - פרט שאינו טריוויאלי בשאלה איזו פרספקטיבה של ישראליות הם מבטאים. דומה שזו ישראליות שאין בה תסביך אשם על העבר היהודי. היא מתקשרת באופן מובהק לישראליות הצברית המחוספסת, זו שהתקיימה פה לפני המעין-פיוס בין הישראלי לצדדיו היהודיים.

יונתן הירשפלד, "תפילה", 2011

מה שנשמע תחילה טרחני למדי, כמו התקוממות על כך שנדרשו להתייב לתפילות עם החניכים, על שעות העבודה הארוכות וגם על כך שהקירות במגורים דקים, מתגלה למעשה כסוג של גמגום סביב שאלות מהותיות ומודחקות יותר. המחנה - על ערבי השירה האקסטטיבית, אופן השימוש בעברית והיחס ליהדות השונה מאוד מזה המוכר בארץ - כנראה עורר באמנים מידה לא קטנה של אנטגוניזם; ואולי התעורר בהם גם חשש, בשל המפגש עם מה שיש להם זיקה כמעט-משפחתית אליו - אך הוא זר.

בהקשר זה עולה בזיכרון אחד הציטוטים המיוחסים למארק טוויין, שהגדיר את הבריטים והאמריקאים כשני עמים המופרדים על ידי שפה משותפת. זה רלוונטי הן מבחינת השימוש שנעשה בעברית במחנה הקיץ, באופן שדווקא חידד תחושות זרות, והן במובן הרחב יותר של שפה סימבולית.

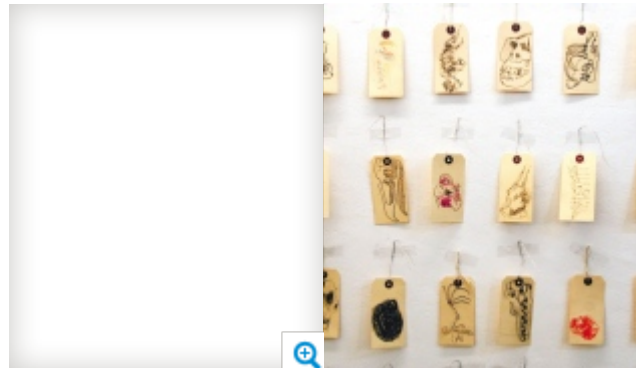
התערוכה היא יותר מאשר סיפור תחושות אישיות של מדריכים במחנה. זוהי התבוננות, בהחלט לא תמיד מחמיאה, באופן שבו נתפש "אחר" - כזה שאין צו ליברלי המחייב לקבלו.

בריחה מבית הספר

רועי מנחם מרקוביץ' יצר וידיאו תיעודי באופיו של שירה בציבור בערב שבת. נקודת המבט זרה. בטקסט התערוכה נכתב שהוא "מאיר את המוזרות הכמעט-כתית של ערבי השבת-שירה", אך דומה שאת האמירה הזאת אפשר להחיל על כל שירה בדבקות המתקיימת בציבור, מקונצרטי רוק ועד לטקסי כנסייה נוצריים.

בעבודה נוספת מרקוביץ' עוקב אחר המדריכים היוצאים מחוץ למחנה לעיר הקרובה או לעיירות קטנות; שם הם פורקים את מוסרות המשמעת שהם חשים שנכפות עליהם במחנה ומתנהגים כילדים הבורחים מבית ספר, מאושרים שיש להם נגד מה להתמרד.

בטקסט הנלווה לתערוכה מוזכר הספר "צופן הישראליות" שראה אור לפני כחצי שנה ובו משרטט פרופ' גד יאיר אפיונים של הקולקטיב הישראלי. אזולאי והירשפלד, שבנוסף לאצירת התערוכה גם מציגים בה מעבודותיהם, כותבים כי מבין אלה, בלטו בעיניהם "דווקאיות, אלתור ואנטי-היררכיה. אם קווי אופי אלה אכן מאפיינים את הישראליות, הרי קל וחומר כשמדובר באמנים ישראלים". על פי תפישתם, מאפיינים אלו הם המקור לקושי שחוו אמנים ישראלים בעת השהייה במחנה הקיץ.

עידו מרקוס, "ללא כותרת", פרט מהצבה, 2007

בעבודותיהם של השניים, לעומת זאת, ניכרת אמביוולנטיות כלפי החוויה והאנשים שהכירו במהלכה. הירשפלד, אחד הרשמים הבולטים בשנים האחרונות, מציג רישומים שנעשו על גבי דפים שנגנבו בסתר מסידור רפורמי במחנה. הציורים הקטנים בעט מתקשרים הן למסורת של איור וקישוט ספרי קודש והן לקונוטציות של ספרי קודש מחוללים.

הירשפלד, שהרישום שלו מתייחס לתולדות האמנות המערבית, במיוחד הרנסנס והבארוק, מצייר מלאכים וגם בני כלאיים גרוטסקיים משהו, חיות מואנשות, סלסולים של מוטיבים צמחיים וקרנות שפע; רפרטואר שאיכלס ספרי קודש יהודיים אירופיים (שחלק ניכר מהם נעשו בידי אמנים נוצרים בשל האיסור על יהודים לעסוק במלאכות כאלו).

הירשפלד לא נרתע מלתלוש דפי סידור, פעולה שפוגעת ברגשות אנשים מאמינים, וגם לא להציגם באקט שעולה ממנו "הגמשה" של מוסר בנוסח שאיפיון את מה שנחשב לאליטה הישראלית בעבר; זו שבה גניבה היתה סחיבה והתעללות נחשבה לא פעם למעשה קונדס.

עוד עבודה שיש בה מרוח זו היא צילום מחזור של המחנה משנת הלידה של עידו מרקוס, תצלום שנלקח במשיכה מקיר שעליו צילומי כל המחזורים.

יומן התבוננות

מרקוס מציג בתערוכה, בנוסף לתצלום, עבודה יפה המורכבת מהקבץ רישומים קטנים וזריזים של גולגולות ועצמות שנעשו בעקבות ביקור בתערוכה על דרווין במוזיאון להיסטוריה הסמוך למחנה הקיץ. הן צוירו על תגי שמירת חפצים. אלו פתקים קטנים ומחוררים עם חוט קטן, אובייקטים שנראים ישנים להפליא (בשונה מכפתורי הפלסטיק שעליהם חרוטים מספרים כמקובל במוזיאונים גדולים). הרישומים נהפכים למעין יומן התבוננות ישיר ומקסים, מנותק מהצורך המתנצל להתחכם.

יעל אזולאי מציגה שתי עבודות הנוגעות לטהרה נשית. האחת עשויה על "בדי בדיקה" (לבדיקה של טהרת האשה על פי ההלכה) שעליהם רשמה באדום. השנייה, המעניינת יותר, היא עבודת וידיאו המתעדת אותה עצמה בטקס טבילה שמנהלת רבה רפורמית. זו עבודה יפה והראשונה שראיתי העוסקת בנושא של טבילת נשים מהיבט זה.

נושא הטהרה הנשית בהחלט אינו שכיח באמנות ישראלית, אך היו כמה התייחסויות אליו בשנות ה-70, למשל בעבודות של יוכבד וינפלד, ושוב בשנות ה-90, בין היתר בעבודות של מיכל שמיר והילה בן ארי. הגישה בעבודות של אמניות אלו היתה פמיניסטית (לעתים לא במוצהר) והדגש הושם על דם הווסת כחומר שנתפס כנחות. כך התקשרו העבודות לתמת "הבזות" - הביטוי שטבעה התיאורטיקאית ז'וליה קריסטבה. עבודת הווידיאו של אזולאי, לעומת זאת, מראה את הטבילה כטקס מכובד, רגוע ובוודאי לא נלעג; זאת בשונה מהתחושה שעולה למשל מהווידיאו של מרקוביץ*.

"הספשליסטים". אוצרים: יעל אזולאי, יונתן הירשפלד. גלריה חנינא, רח' י"ל פרץ 31, תל אביב. שעות הפתיחה: ימים שני עד חמישי 16:00-20:00, שישי 11:00-14:00. עד ה-20.1